

Tuva Türkçesinde İşlevsel Dilbilgisi'ne Göre İşteşliğin Anlambilimsel Yönü

Semantic Aspect of Reciprocal in Terms of Functional Grammar in Tuvan Turkish

Tuğba Sarıkaya Aksoy

Dr., Ankara / Türkiye

e-posta tsarikaya88@gmail.com

orcid 0000-0002-6622-8783

doi 10.54316/dilarastirmalari.1012228

Atıf

Citation

Sarıkaya Aksoy, Tuğba (2021). Tuva Türkçesinde İşlevsel Dilbilgisi'ne Göre İşteşliğin Anlambilimsel Yönü.

Dil Araştırmaları, 29: 197-210

Başvuru

Submitted

19.10.2021

Revizyon

Revised

29.10.2021

Kabul

Accepted

01.11.2021

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.11.2021

ÖZ

Bu çalışmada Türk dilinin Kuzeydoğu alanı içinde yer alan Türk lehçelerinden biri olan Tuva Türkçesinde işteşlik kategorisinin anlambilimsel yönü *İşlevsel Dilbilgisi* kuramına göre incelenmiştir. *İşlevsel Dilbilgisi*, dilin yapısal birimlerinin bağlam içindeki işlevlerini ve kullanımlarını anlambilimsel, sözdizimsel ve edimbilimsel olmak üzere üç ayrı düzlemde inceler. Bir yüklemnin biçimsel ve anlamsal özelliklerinin somut ve soyut cümle yapılarıyla kodlanması *olay durumu* olarak adlandırılır. Olay durumu türleri *süreç*, *durum*, *hareket* ve *konum* aracılığıyla açıklanır. Olay durumları *devingenlik*, *denetleme*, *bitmişlik*, *anlık* ve *deneyim* olmak üzere beş değişkene sahiptir.

İşteşlik, bir eylemin birden fazla katılımcı tarafından birlikte, ortaklaşa, karşılıklı veya yardımlaşarak yapıldığını gösteren bir kategoridir ve bu kategorinin biçimbirimsel, sözlüksel, sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemleri bulunmaktadır. Çalışmada Tuva Türkçesi edebî metinlerinden seçilen örneklem doğrultusunda işteşliğin anlambilimsel düzlemde tespit edilen doğrudan (karşılıklılık, birliktelik, topluluk, yardımlaşma) ve dolaylı (mücadele etme, meydan okuma, zorlama, zıtlık) işteşlik işlevleri *olay durumu* değişkenlerine göre ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tuva Türkçesi, İşlevsel Dilbilgisi, işteşlik, anlambilimsel düzlem, olay durumu

ABSTRACT

In this study, the semantic aspect of the reciprocal category in Tuvan Turkish, which is one of the Turkish dialects in the Northeast area of the Turkish language, is analyzed in terms of *Functional Grammar* theory. *Functional Grammar* analyzes functions and usages of the structural units of the language in context at three different levels as being semantic, syntactic and pragmatic. Coding of the formal and semantic features of a predicate with concrete and abstract sentence structures is called *action state*. *Action state* types are described through *process*, *status*, *motion*,

and location. Action states have five variables as being *mobility, control, completion, momentary, and experience.*

Reciprocal is a category showing that an action is performed by more than one participant together, jointly, mutually or cooperatively; and this category has morphemic, lexical, syntactic and semantic levels. In the study, direct (reciprocity, sociative, comitative, assistive) and indirect (struggle, challenge, coercion, opposition) reciprocal functions, which are determined in the semantic level of the reciprocal in line with the sample selected from literary works in Tuvan Turkish, are discussed in terms of *action state.*

Keywords: Tuvan Turkish, Functional Grammar, reciprocal, semantic level, action state

0. Giriş

Tuva Türkçesi, Türk lehçelerinin Kuzeydoğu grubunda Altay, Hakas, Şor, Tofa, Çulum ve Saha Türkçesiyle birlikte Sibiry grubu Türk lehçeleri içindedir. Bu makalede Tuva Türkçesinde işteş çatı biçimbirimini almış eylemlerin bağlam içinde kazandıkları anlamlar *İşlevsel Dilbilgisi*'ne (Functional Grammar) göre eş zamanlı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

İşlev, bir parçanın bir başka parça ile veya parçaların bütün ile ilişkisi, varlıkların eylem ile olan ilişkisinde ortaya çıkan genel bilgilerin adlarıdır. *İşlevsel Dilbilgisi*, dillerin biçimbirimleri ve yapılarının işlevleri üzerine odaklanır ve dil öğeleri arasındaki ilişkileri, iletişimdeki işlevleri açısından ele alır. Ayrıca *İşlevsel Dilbilgisi* ile dili kendi içinde incelemek ve dilin toplumla ve dil dışı somut etkenlerle olan ilişkilerini göz önünde tutarak ele almak mümkündür (Karaağaç 2018: 507).

Tuva Türkçesinde -ş- işteşlik biçimbirimini alan eylemlerin bağlam içinde karşılıklılık, birliktelik, topluluk ve yardımlaşma anlamlarını içeren doğrudan işteşlik ve mücadele etme, meydan okuma, zorlama ve zıtlık anlamlarını içeren dolaylı işteşlik işlevleri taşıdığı söylenebilir. Bu kapsamda öncelikle *İşlevsel Dilbilgisi*, anlambilimsel düzlem ve işteşlik hakkında kısaca teorik bilgi verilecek, ardından Tuva Türkçesi edebî metinlerinden taranmış işteşlik biçimbirimini almış eylemlerin bağlam içindeki durumu anlambilimsel düzlemin *olay durumu* türlerine göre incelenecektir.

1. İşlevsel Dilbilgisi

İşlevsel Dilbilgisi, Simon C. Dik tarafından 1978 yılında geliştirilen dilin doğasına işlevsel açıdan bakmaya dayanan genel bir kuramdır. Bu kuram Chomsky'nin *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi* kuramına dayanır. *İşlevsel Dilbilgisi* yapıda değil bağlamda görülen yüklemlemeyi temel alır (Eggins 1994: 11). Dili daha geniş açıdan ve edimsel olarak işleyen bir kuramdır. Dilin dilsel ifadelerini tipolojik, psikolojik ve edibilimsel açıdan yeterli biçimde tanımlamaya ve açıklamaya çalışır. *İşlevsel Dilbilgisi*, bu yeterlilikler yanında bir dili *soyutluk, somutluk* ve *uygulanabilirlik* düzlemlerinde bazı ilkelerle de açıklayabilir (Dik 1989: 12-16).

Bir dil farklı yaklaşım biçimleriyle çeşitli şekillerde incelenebilir. Buna göre biçimsel yaklaşımda dil, soyut, biçimsel bir nesne gibi algılanır ve dilbilgisi bu

biçimsel nesneyi anlamdan ve kullanımdan bağımsız olarak tanımlamaya çalışır. Sözdizimi yöntem olarak anlambilim ve edimbilimden daha önceliklidir (Nuyts 1983: 371; Dik 1989: 2). İşlevsel yaklaşımda ise dil, insanlar arasında iletişimsel ilişkiler için kullanılan sosyal etkileşim aracı olarak algılanır. Dil aracılığıyla sosyal etkileşim en az iki katılımcı gerektirir. Katılımcılar kurallar ve ilkelerle oluşan dilsel ifadelerden yararlanırlar (Halliday ve Matthiessen 2004: 20).

İşlevsel yaklaşımda dil, öncelikle toplumsal bir etkileşim aracı olup en belirgin işlevi bildirişimi sağlamaktır. Dildeki yapısal düzenlemelerde toplumsal etkileşim önemlidir. *İşlevsel Dilbilgisi*'nin öncelikli ilkesi, işlevden dolayısıyla anlamdan biçime doğru yönelmektir. Dolayısıyla, bu yaklaşımda dil yapısı sadece biçimsel boyut ile sınırlandırılmaz (Aksan 1983: 193-194; Musaoğlu 2003: 22-25).

İşlevsel Dilbilgisi, dilin işlevsel kavramlarını anlambilimsel, sözdizimsel ve edimbilimsel olmak üzere üç ayrı düzlemde inceler:

I. Anlambilimsel düzlem: Yüklem belirlendiği olay durumunda yer alan üyelerin rollerini belirler. Bu roller *kılıcı, erek, alıcı, yararlanıcı, konum ve zaman* gibi anlamsal rollerdir.

II. Sözdizimsel düzlem: Olay durumunun dilsel ifadeye yansıtılmasındaki bakış açısını gösteren *özne ve nesne* gibi sözdizimsel işlevlerdir.

III. Edimbilimsel düzlem: Konuşucu ve dinleyicinin iletişim ortamındaki bilgi ilişkişisini sunan *tema, konu ve odak* gibi edimbilimsel işlevlerdir (Dik 1978: 3).

Bir cümlemin biçimsel ve anlamsal özellikleri *anlatım kuralları* ile ilişkili olan *dilsel anlatımın* gerçek biçimlerinden oluşan somut ve soyut cümle yapılarıyla tanımlanabilir. Olayların bu şekilde dilde kodlanması *olay durumu* olarak adlandırılır (Dik 1989: 46). Bir cümle için gerekli olan ilk üye yüklemidir. Cümlemin yüklemine yüklem istediği türde ve sayıda üye yüklenebilir. Örneğin *al-* eylemi *alan, alınan şey ve verici* olmak üzere üç üyeye sahip olabilir. *Ayşe[alan] arkadaşından[verici] kitabı[alınan şey] aldı.* örneğinde *al-* eylemi *yüklemleme* olayını gerçekleştirmiştir ve bu eylem yanındaki üyelerle birlikte *yüklem çerçevesini* oluşturmaktadır. Buna göre *Ayşe[kılıcı] arkadaşından[alıcı] kitabi[erek] aldı.* örneğinde bu öğeler *kılıcı, alıcı ve erek* anlambilimsel işlevlerini taşımaktadırlar.

İşlevsel Dilbilgisi, cümlemin biçimsel ve anlamsal özelliklerini belirleyebilmek için her cümlemin bir derin yapısı olduğunu varsayar. Derin yapıdaki cümle bazı biçimsel ve anlambilimsel katmanlar içeren soyut ve karmaşık bir yapıdadır (Dursun 2018: 20). Örneğin *oku-* eylemi derin yapısında *okuyan ve okunan* rolünde iki çekirdek üye içerir: *Ayşe kitap okudu.* örneğinde yüzey yapıda *Ayşe[özne]*, okunan rolündeki üye *kitap[nesne]* rolündedir. Sözdizimsel düzlemde ise (1). *Ayşe kitap okudu.* (2). *Kitap Ayşe tarafından okundu.* cümleleri aynı olay durumunun farklı bakış açılarıyla verilmiştir. Her iki cümlede de okuma eylemini gerçekleştiren *kılıcı* üye *Ayşe*, okunan şey ise *kitap*'tır. Ancak (1). örnekte *özne* konumunda *kılıcı* rolü *Ayşe* iken, (2). örnekte *özne, konu* rolü *kitap* üyesine yüklenmiş, böylece farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Bakış açısının belirlenebilmesi için *özne işlevinin* hangi anlambilimsel role yüklendiği önemlidir.

Bu çalışmada Tuva Türkçesinde işteşlik biçimbirimi almış eylemlerin *İşlevsel Dilbilgisi*'ne göre anlambilimsel yönü incelendiği için anlambilimsel düzlemden bahsetmek gerekir.

1.1. Anlambilimsel Düzlem

Bir eylem cümle içinde anlamsal ve sözdizimsel olarak belirli durum ekleriyle işaretlenmiş tamlayıcılara ihtiyaç duyar. *İşlevsel Dilbilgisi*'nde anlambilimsel işlev *durum* teriminin yerine kullanılmıştır. Bu yüzden *İşlevsel Dilbilgisi*'nde *nesne durumu*, *yönelme durumu* gibi kavramların yerine *kılıcı*, *etkilenen*, *konu*, *hedef*, *yer*, *yararlanan* ve *araç* gibi anlambilimsel terimler kullanılmaktadır (Dik 1979: 31-32; Sebzecioğlu 2008: 30; Karabulut 2011: 50; Can 2018: 58).

Dik (1979), bir cümlede *İşlevsel Dilbilgisi* yöntemine göre incelenen anlambilimsel işlevleri, olay durumlarının tipolojisiyle ilişkilendirerek geliştirmiştir (Koşaner 2009: 82). Olay durumu türleri *süreç*, *durum*, *hareket* ve *konum* aracılığıyla açıklanır. Olay durumları *devingenlik*, *denetleme*, *bitmişlik*, *anlık* ve *deneyim* olmak üzere beş değişkene sahiptir (Dik 1979; 1989). Devingenlik değişkeni bir durumdan başka bir duruma geçişi ya da değişimi sağlayan *devingen* (Örn. *Ahmet ile Osman boğuşular.*) ve bir durumdan başka bir duruma değişiklik içermeyen, varlıkların değişmeden aynı kaldıkları *devingen olmayan* (Örn. *Çocuklar kapıda bekleştiler.*) değişkenler olarak; denetleme değişkeni de olay durumunda söz konusu üyelerden biri denetleyen konumundaysa *denetlemeli* (Örn. *Kızlar sınıfta güllüşüyorlar.*) ve denetleyen konumunda herhangi bir üyenin olmadığı durumlar *denetlemesiz* (Örn. *Arabalar çarpıştı.*) olay durumları olmak üzere ikiye ayrılır. Cümle içinde bir eylemin bitmiş olması veya devam etmesi durumu *bitmişlik* değişkeni (Örn. *Ayşe annesiyle karşılaştı.*), bir eylemin kısa süreli gerçekleşmesi *anlık* değişkeni (Örn. *Çocuklar kaçıştılar.*) ve cümledeki katılımcıların zihinsel ya da duyuşsal yetilerinde gerçekleşen durumlar *deneyim* değişkeni (Örn. *Öğrenci öğretmeniyle çatıştı.*) ile açıklanır.

İşlevsel Dilbilgisi, dildeki yapısal öğelerin neye göre seçildiğini ve hangi işlev için kullanıldığını bağlama göre belirlemeye çalışır. *İşlevsel Dilbilgisi*'nde anlam öncelikli olmasına rağmen, biçimsel özellikler de göz ardı edilemez. Bu yüzden Tuva Türkçesi temelinde yapılan bu çalışmada bağlam çerçevesinde ele alınan eylemlerin işteşlik biçimbirimi alması önemlidir. İşteşlik biçimbirimi almış eylemlerin örnek cümleler içinde yüklendiği anlamlar bağlama göre değişiklik gösterebilir.

1.2. İşteşlik

Bir gramer kategorisi olarak işteşlik, kılıcının yapma ve olmayı bir başka varlıkla birlikte gerçekleştirmesidir. Eylemde, bir birliktelik veya ortaklaşalık söz konusudur. Çokluk ifade eden kılıcı üye geçişsiz eylemlerle kurulduğunda tekliğe dönüşse de işteşlik işlevi sezilir (Trask 1993: 229; Asudeh ve Dalrymple 2006: 23; Crystal 2008: 404-405; Karaağaç 2018: 507-508). Dilbilimsel işteşlik ise bir veya daha fazla olayın birden fazla katılımcıyla eşzamanlı olarak kodlanması gereken bir kavramdır. Dilbilimciler için ilgi çekici olan şey diller arasındaki bu işteşliği kodlamak için kullanılan ifadelerin çeşitliliğidir. Eylemin bildirdiği hareketin birlikte, ortaklaşa, karşılıklı veya yardımlaşarak yapıldığını gösteren ve işteşlik işaretleyicisi olarak

adlandırılan biçimbirimsel, sözlüksel, sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemler bulunmaktadır (Sarıkaya Aksoy 2021: 235).

İşteş yapılar, *İşlevsel Dilbilgisi*'nin anlambilimsel düzlemine göre katılımcı sayısı, katılımcıların birbiriyle ilişkisi, eylemin gerçekleştiği konum ve zaman gibi değişkenler çerçevesinde incelenir (König ve Gast 2008: 19; Maslova 1999; Siloni 2001).

Bu çalışmada Tuva Türkçesinde sadece -ş- biçimbirimsel işteşlik işaretleyicisi almış eylemlerin anlambilimsel düzlemde ifade ettiği anlamlar *olay durumu* türlerine göre ele alınacaktır.

2. Tuva Türkçesinde İşteşliğin Anlambilimsel Yönü

Tuva Türkçesinde işteşlik teriminin karşılığı olarak *bolçuuşkun glagoldarı* terimi kullanılmaktadır. İşteşlik işaretleyicisi ünlü ile biten eylemlerden sonra -ş-, ünsüz ile biten eylemlerden sonra -ş- biçimbirimine (-I/-U-) yardımcı ünlülerini alarak eklenir (Biçe-ool ve İshakov 1957: 196; İshakov ve Pal'mbah 1961: 282; Sat ve Salzıjmaa 1980: 155).

Tuva Türkçesinde işteşlik kategorisi biçimsel tipolojiye göre biçimbilimsel (*Uruglar kezek sümeleştiler* “Kızlar bir süre birbirlerine nasihat verdiler.”), biçim-sözdizimsel (*Suptu ulus üne halışkan* “Bütün insanlar kaçıştılar.”), sözdizimsel (*Bis stolduŋ iyi talazında iyi sandayga udur-dedir oluruŋ aldıvıs* “Biz masanın iki tarafında iki sandalyeye karşılıklı oturduk.”) ve sözlüksel işteşlik (*Men seŋee tayılburlaan men* “Ben sana anlatmışım.”) olarak incelenir (Dorju 2013: 79-88).

Tuva Türkçesinde işteşlik kategorisi, işlevsel tipolojiye göre ise Sarıkaya Aksoy'un (2021) *Tuva Türkçesinde Çatı (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)* adlı doktora tezinde yaptığı inceleme sonucunda anlambilimsel düzlemde doğrudanlık ve dolaylılık değişkenlerine göre ele alınmıştır. Bu çalışmada işteşliğin anlambilimsel yönü belirtilen değişkenler doğrultusunda *İşlevsel Dilbilgisi*'ne göre aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

2.1. Doğrudan İşteşlik İşlevleri

İşteşliğin ifade ettiği asıl anlamlar *karşılıklılık* (reciprocity), *birliktelik* (sociative), *topluluk* (comitative) ve *yardımlaşma* (assistive) anlamlarıdır. Bu anlamlar cümleye doğrudan işteşlik işlevi katar.

2.1.1. Karşılıklılık Anlamı

Birden fazla katılımcının bir eylemi karşılıklı olarak yapmaları durumunda ortaya çıkan karşılıklılık anlamı işteşliğin temel anlamlarından biridir. Geçişli ve geçişsiz eylemlerden karşılıklılık ifade eden eylemler yapılabilir.

(1) *Ooŋ ööretken çüülдерin ıyak saktıp aar, negeldelerin küzeldii-bile küüsedip turgan. Aŋaa çüve-daa şoolug kıldırbas, ooŋ-bile deŋge ajułdaar, eji-bile dömey çugaalajır, baştaktançır anyak, çaraş dergi agayın İlya He baza magadap hanmaan.* (DÇ 55)

“Onun öğrettiği şeyleri iyice öğrenir, arzularını isteyerek yerine getirirdi. Ona çok iş yaptırmaz, onunla aynı anda çalışır, arkadaşı gibi **sohbet eder**, onunla **şakalaşan** genç yakışıklı abisi İlya He de onu çok beğenirdi.”

(1). örnekte *çugaala-ş-* “karşılıklı konuşmak” (<*çugaala-* “konuşmak”) ve *baştaktan-ı-ş-* “karşılıklı şakalaşmak” (<*baştaktan-* “şakalaşmak”) eylemleri *-ş-* işteşlik biçimbirimi ile türetilmiştir. Bu örnekte *konusmak* ve *şakalaşmak* eylemlerini birden fazla katılımcı üye karşılıklı olarak gerçekleştirmektedir. *çugaala-ş-* ve *baştaktan-ı-ş-* eylemlerinin *Kılıcı* üyesi ‘İlya He’, kılıcı üye ile konuşan ‘o’ *Yararlanıcı* anlambilimsel işlevini taşımaktadır. Bu eylemler *olay durumu* türlerinden süreç bildiren, denetlemeli ve devingen olan eylemlerdir. Örnekte görüldüğü gibi *konusma* ve *şakalaşma* eylemleri bitmiş olmayan bir duruma işaret eder.

[**çugaala-ş-** “birbirleriyle konuşmak, aralarında konuşmak” (Ten 1968: 545): süreç, denetlemeli, devingen olan, bitmiş değil]

[**baştaktan-ı-ş-**: “birbirlerine şaka yapmak” (TolsITY, Tom I, 2003: 234): süreç, denetlemeli, devingen olan, bitmiş değil]

(2) *Ol arazında Çoda Noyan Tümen-Çırgal kadına adaargaan Orukmaa kadın-bile sümeleşgen.* (AKM 66)

“O sırada Çoda Noyan Tümen-Çırgal kadını kıskanan Orukmaa ile **anlaştı.**”

(2). örnekte *sümele-ş-* “karşılıklı anlaşmak” (<*sümele-* “öğüt vermek”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini almış geçişli bir eylemden türetilmiştir. *Anlaşma* eylemi Çoda Noyan ve Orukmaa arasında karşılıklı olarak gerçekleşen bir eylemdir. *sümele-ş-* eyleminin *Kılıcı* üyesi ‘Çoda Noyan’ ve kılıcı üye ile anlaşan ‘Orukmaa’ ise *Yararlanıcı* anlambilimsel işlevi üstlenmiştir. Bu eylem *olay durumu* türlerinden durum bildiren, denetlemeli ve devingen olmayan bir eylemdir. *Anlaşma* eylemi bitmiş bir eyleme işaret etmektedir.

[**sümele-ş-** 1. Birbirlerine nasihat vermek, konuşmak; 2. Akıl danışmak, nasihat almak (Ten 1968: 393; TolsITY, Tom II, 2011: 763-764). Yukarıda verilen örnekte kelimenin sözlükteki anlamları dışında “karşılıklı anlaşmak” anlamı taşıdığı metin bağlamı doğrultusunda tespit edilmiştir: durum, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş]

(3) *Havan karaan sığırartır körgüleş, malgaştıg şalbaadıva metpireñnedip çoruptar. İnekter suk sugnu süzüp, bot-bottarınçe kaygajıp turgulaar.* (DK 93-94)

“Domuz gözünü çıkartıp gösterince çamurlu suya doğru paytak paytak gittiler. İnekler sıg suda yürüyerek birbirlerine **hayretle baktılar.**”

(3). örnekte *kayga-ş-* “hayretle bakışmak” (<*kayga-* “şaşırmak, hayret etmek”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini almış geçişsiz bir eylemden türemiştir. Burada *hayretle bakışmak* eylemini gerçekleştiren ineklerdir. *kayga-ş-* eyleminin *Kılıcı* üyesi ‘inekler’, ineklerin ‘birbirlerine’ bakması ise *Yararlanıcı* anlambilimsel işleve sahiptir. *Bakışmak* eylemi *olay durumu* türlerinden süreç bildiren, denetlemeli, devingen olmayan bir eylemdir ve bitmemiş bir eyleme işaret eder.

[**kayga-ş-** “birbirlerine hayretle bakmak” (Ten 1968: 219; TolSITY, Tom II, 2011: 40): süreç, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş değil]

(4) *Dostay, bajın sogaş kılıp çöpşereşpişaan, bayırlaşkaş çorupkan. Men baza oon soondan bazı ünüpken men.* (KKS 70)

“Dostay, başını eğip selamlayarak **izin alıp, vedalaşıp** gitti. Ben de ondan sonra yürüyüp çıktım.”

(4). örnekte *çöpşere-ş-* “birbirinden izin almak” (<*çöpşere-* “razı olmak, rıza göstermek”) ve *bayırla-ş-* “vedalaşmak” (<*bayırla-* “kutlamak”) eylemleri -ş- işteşlik biçimbirimini almış eylemlerden türetilmiştir. *İzin almak* ve *vedalaşmak* eylemleri katılımcı üyelerin karşılıklı gerçekleştirdikleri eylemlerdir. Bu eylemleri gerçekleştiren *Kılıcı* üye ‘Dostay’dır. *çöpşere-ş-* ve *bayırla-ş-* eylemleri *olay durumu* türlerinden durum bildiren, denetlemeli ve devingen olmayan eylemlerdir. Buradaki durum yüklememesi sadece Dostay’dan ibaret olup “sıfır”¹ anlambilimsel bir işleve sahiptir. Her iki eylem de bitmiş eylemdir. Ancak *vedalaşmak* eyleminde anlık bir durum da söz konusudur.

[**çöpşere-ş-** 1. Birbirine katılmak; 2. Birbirine izin vermek (Ten 1968: 543): durum, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş]

[**bayırla-ş-** “selamlaşmak; ayrılmak için vedalaşmak” (Ten 1968: 86; TolSITY, Tom I, 2003: 206): durum, denetlemeli, devingen olmayan, anlık, bitmiş]

2.1.2. Birliktelik Anlamı

Birden fazla katılımcının bir eylemi birlikte gerçekleştirmeleriyle ortaya çıkan birliktelik anlamı daha çok geçişsiz eylemlerden türemekle birlikte az da olsa geçişli eylemlerle de kullanılmaktadır.

(5) *Kejee Dambaa akım sugnuş bajıñınga çook-kavıda törelder çıglıp kelgeş, hööreşken bis.* (KKS 15)

“Akşam Dambaa abimlerin evine yakın bir yerde akrabalarla toplanıp **sohbet ettik.**”

(5). örnekte *hööre-ş-* “sohbet etmek, konuşmak” (<*hööre-* “şevkle konuşmak”) eylemi -ş- işteşlik biçimbirimini almış geçişli bir eylemden türemiştir ve birliktelik ifade etmektedir. *hööre-ş-* eyleminin *Kılıcı* üyesi ‘biz’ ve ‘akrabalarla’ ifadesi *Yararlanıcı* anlambilimsel işleve sahiptir. *hööre-ş-* eylemi *olay durumu* türlerinden süreç, denetlemeli, devingen ve bitmemiş bir eylemi göstermektedir.

[**hööre-ş-** “karşılıklı konuşmak, sohbet etmek” (Ten 1968: 492): süreç, denetlemeli, devingen ve bitmemiş]

(6) *Çugaa ereerge, aşak, kaday çerle detkives, uttaşpas bolgan.* (DÇ 29)

¹ “sıfır” anlambilimsel işlev: Eğer durum yüklememesinin tek bir üyesi varsa bu üye “sıfır” anlambilimsel işlev olarak adlandırılır ve Ø sembolüyle gösterilir. Durum yüklememesinin iki üyesi varsa her iki üye de “sıfır” işlevlidir. (Dik 1979; Ercan, Bakırlı 2009: 48-49).

“Söylemek gerekir ki, yaşlı adam ve kadın (onlara) yardım etmeyip **seslerini çıkarmazlarmış.**”

(6). örnekte *utta-ş-* “birlikte konuşmak” (<*utta-* “konuşmak, ses çıkarmak”) eylemi *-ş-* işteşlik ve *-pas* olumsuzluk eki alarak geçişli bir eylemden türetilmiştir. Burada yaşlı adam ve kadının bir konu üzerine konuşmadıkları anlatılmaktadır. *utta-ş-* eyleminin *Kılıcı* üyeleri ‘yaşlı adam ve kadın’dır. Bu eylem *olay durumu* türlerinden durum bildiren ve denetlemeli bir eylemi işaretler. *Ses çıkarma* eyleminin olumsuz şekli kullanıldığı için devingen olmayan bir durum söz konusudur. Buradaki durum yüklememesi ‘aşak ve kaday’ çiftinden oluştuğu için sıfır anlambilimsel işleve sahiptir. *Ses çıkarmamak* eylemi anlık ve bitmiş bir eylemi bildirir.

[**utta-ş-** “birçok kişinin gürültü yapıp çığlık atması” (Ten 1968: 602): durum, denetlemeli, devingen olmayan, anlık, bitmiş]

(7) *Hün çöön çükten hayaalap kelgen. Ol arazında ögden baza iyi kiji üne halçıp kelgen. Olar doraan-na Çağdını tutkaş, hülüiy şaap algannar.* (TÇI 68)

“Güneş doğudan kızarıp yükselmiş. O sırada evden iki kişi **koşarak** çıkmışlar. Onlar hemen Çağdı’yı yakalayarak el ve ayaklarını bağlamışlar.”

(7). örnekte *halçıp* “koşuşmak” (<*halı-ş-<halı-* “koşmak”) eylemi *-ş-* biçimbirimsel işteşlik işaretleyicisi ile geçişsiz bir eylemden türetilmiştir. *Koşma* eylemini iki kişinin birlikte yaptıkları anlaşılmaktadır. *halı-ş-* eyleminin *Kılıcı* üyesi ‘iki kişi’, bu iki kişinin uzaklaştıkları yer ‘evden’ *Kaynak* anlambilimsel işleve sahiptir. *Koşuşmak* eylemi *olay durumu* türlerinden hareket bildiren, denetlemeli ve devingen olan bir eylemdir. *Kılıcı* üyelerin *koşuşma* eylemini anlık bir şekilde gerçekleştirdiği ve eylemin bitmemiş olduğu sezilmektedir.

[**hal-ı-ş-** “aynı zamanda birçok kişiyi koşturmak” (Ten 1968: 465): hareket, denetlemeli, devingen olan, anlık, bitmiş değil]

2.1.3. Topluluk Anlamı

Birden fazla katılımcının bir eylemi toplu olarak gerçekleştirmesi durumudur. Karşılıklılık ve birliktelik anlamları kadar yaygın olarak kullanılmasa da bazı örneklerde işteşliğin topluluk anlamına rastlamaktayız.

(8) *Avaşkılar bajıjuñçe çettinçip algaş kirip kelgende, avazı bajında arjulın uştup kaapkaş, ooñ ektinde sumkazin uştup, sanday kırınga salıp kaaş, kuhnyaje çem çıldırı-bile kire beer.* (DÇ 99)

“Kardeşler evlerine **girdiklerinde**, annesi başındaki örtüsünü çıkarıp, omzundaki çantasını sandalyenin üzerine koyup, mutfığa yemek ısıtmaya giriverir.”

(8). örnekte *çettinçip* “toplu olarak ulaşmak, yetişmek, girmek” (<*çet-tin-i-ş-<çet-* “ulaşmak, yetişmek”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimi alarak geçişsiz bir eylemden türetilmiştir. Kardeşlerin evlerine topluca girdikleri anlaşılmaktadır. *çet-tin-i-ş-* eyleminin *Kılıcı* üyeleri ‘kardeşler’ ve kardeşlerin birlikte ulaştıkları ‘evlerine doğru’ *Yön* anlambilimsel işleve sahiptir. *Evlerine girmek* eylemi *olay durumu* türlerinden konum bildiren, denetlemeli, devingen olmayan ve bitmiş bir eylemi işaret etmektedir.

[çettin-i-ş- 1. Birlikte katılmak; 2. Birlikte gitmek (Ten 1968: 530): konum, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş]

(9) *Azarlar² çurtunga çedi sıldıs çedi alışkı³ boop çurttap çoraan çüve-dir. Ol alışkılar arazında aralaşpas, bot-bottarin ağılay körjür amutannar çüveş irgin.* (KK 114)

“Azarlar yedi yıldız yedi kardeş yaşıyorlarmış. O kardeşler birbirlerinden **ayrılmıyor**, birbirlerini farklı **gören** canlılarmış.”

(9). örnekte *arala-ş-* “topluya ayrılmak” (<*arala-* “seçmek, ayırmak”) ve *kör-ü-ş-* “görüşmek” (<*kör-* “görmek, bakmak”) eylemleri *-ş-* işteşlik biçimbirimini alarak geçişli eylemlerden türetilmiştir. İşteş bir yapı taşıyan bu eylemler kardeşlerin topluca birbirlerinden ayrılmadıklarını ve birbirlerini farklı gördüklerini anlatmaktadır. *arala-ş-* ve *kör-ü-ş-* eylemlerinin *Kılıcı* üyeleri ‘kardeşler’dir. Bu eylemler *olay durumu* türlerinden durum bildiren, denetlemeli, devingen olmayan ve bitmemiş eylemleri işaret etmektedir. Buradaki durum yüklememesi “alışkılar” sıfır anlambilimsel işleve sahiptir.

[arala-ş- 1. Birlikte kontrol etmek; 2. İletişim kurmak; 3. Bir şeyleri seçmek, ayırmak (Ten 1968: 65; TolSITY, Tom I, 2003: 146). Bu kelime yukarıda verilen örnekte sözlük anlamlarının dışında kullanılarak “topluya ayrılmak” anlamı taşımaktadır: durum, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş değil]

[kör-ü-ş- 1. Birbirini izlemek; 2. Birbiriyle tanışmak, görüşmek; 3. Birbirine yardım etmek; 4. Birbirine göz kulak olmak; 5. Birlikte deneyim kazanmak; 6. Birbiriyle yüzleşmek (Ten 1968: 259; TolSITY, Tom II, 2011: 204-205): durum, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş değil]

2.1.1.4. Yardımlaşma Anlamı

Birden fazla katılımcının bir eylemi birbirlerine yardımcı olarak gerçekleştirmeleri durumudur.

(10) *Çırık çerde çüü-daa dees aña çöpşeeşpes men.* (DÇ 6)

“Dünyada her ne olursa olsun ona **yardımcı olmayacağı**m.”

(10). örnekte *çöpşee-ş-* “yardımcı olmak” (<*çöpşee-* “razı olmak, rıza göstermek”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini alarak geçişsiz bir eylemden türetilmiştir. Bu eylemin *Kılıcı* üyesi ‘ben’ ve *Alıcı* üyesi ise ‘ona’ zamiridir. *çöpşee-ş-* eylemi *olay durumu* türlerinden durum bildiren, denetlemeli, devingen olmayan ve bitmiş bir eylemi işaretlemektedir.

² **Azarlar:** Tuva mitolojisine göre gökyüzünün bir katmanı olan Kurbustu ülkesinde Azar halkı yaşar. Azarların gökyüzünün yüksek tabakalarında yaşadığına inanılır. Ayrıntılı bilgi için bk. Dyakonova, 1976; Kenin-Lopsan, 1993; Bapaeva, 2008.

³ **Çedi çıldıs çedi alışkı:** Tuva mitolojisinde bu ifade “Çedi-Haan” (Yedigir) yıldızıdır. Her bir Tuvalının doğduğu yılın yedi han yıldızlarından biriyle bağlantılı olduğu düşünülür. Bu yedi yıldızın her birinin Samçayan-Amçak, Şugdurjan, Dajıçan, Horvoonçık, Burgan Başkı, Sançı ve Otçı olmak üzere ayrı adı vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Budegeçi, 1995: 636.

[**çöpşere-ş-** 1. Birbirine katılmak; 2. Birbirine izin vermek (Ten 1968: 543): durum, denetlemeli, devingen olmayan, bitmiş]

(11) *Çoldak-ool ses klasstı doozup algaş, avazınga **duzalaşip**, oonj kijn ottular iyajın beletkep berip turar boldu.* (DK 31)

“Çoldak-ool sekizinci sınıfı bitirince annesine **yardım edip** onun kışın yakacağı odunu hazırlamaya yardım etmiş.”

(11). örnekte *duzala-ş-* “yardım etmek” (<*duzala-* “yardım etmek”<*duza* “yardım, fayda”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini alarak geçişsiz bir eylemden türetilmiştir. Burada *yardımlaşma* eyleminin *Kılıcı* üyesi ‘Çoldak-ool’ ve onun yardım ettiği kişi ‘annesine’ *Alicı* anlambilimsel bir işleve sahiptir. Bu eylem *olay durumu* türlerinden hareket bildiren, denetlemeli, devingen olan ve bitmiş bir eylemi işaretlemektedir.

[**duzala-ş-** 1. Birbirine yardım etmek; 2. Birlikte yardım etmek (Ten 1968: 182; TolSITY, Tom I, 2003: 510): hareket, denetlemeli, devingen olan, bitmiş]

2.2. Dolaylı İşteşlik İşlevleri

Tuva Türkçesinde işteşliğin karşılıklılık, birliktelik, topluluk ve yardımlaşma temel anlamlarının dışında bağlama göre başka anlam alanlarında da kullanıldığı görülmektedir. Mücadele etme, meydan okuma, zorlama ve zıtlık anlamları bunlardan bazılarıdır.

2.2.1. Mücadele Etme Anlamı

Birden fazla katılımcının birbirleriyle mücadele etme, çatışma durumlarını anlatır.

(12) *Taanda oonj inak avazı kançap çaraş eves boldu? Çok, ol kımdan-daa artık çaraş dep çüree oonj bodu-bile **margışip** turgan.* (DÇ 100)

“Onun sevgili annesi nasıl çirkin olacak? Hayır, o herkesten güzel diye onun yüreği kendisiyle **mücadele etti.**”

(12). örnekte mücadele etme anlamı taşıyan *margı-ş-* “mücadele etmek” (<*margı-* “ısrar etmek iddia etmek”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini alarak geçişli bir eylemden türetilmiştir. Bu eylem *olay durumu* türlerinden süreç bildiren, denetlemesiz, devingen olan ve bitmemiş bir eylemi işaretlemektedir.

[**margı-ş-** 1. Birbiriyle tartışmak; 2. Birbiriyle rekabet etmek (Ten 1968: 289; TolSITY, Tom II, 2011: 332): süreç, denetlemesiz, devingen olan, bitmiş değil]

2.2.2. Meydan Okuma Anlamı

Tuva Türkçesinde işteşlik biçimbirimi alarak kullanılan eylemler bazı cümlelerde katılımcıların birbirlerine meydan okumalarını anlatabilir.

(13) *Kodanıñ iştinge baarga, ulug dalay suğ batkan çıdar, ol dalay eriinde kuluzun bar, dalay bile kuluzunnuñ arazında **üşkülejip** turar ak, kara iyi buga bar.* (AKM 76)

“Çiftliğin içine girince büyük nehir aşağı doğru akıyor, o nehrin kenarında kamışlar var, ırmak ile kamışın arasında **toslaşip** duran ak ve kara iki boğa var.”

(13). örnekte *üsküle-ş-* “toslaşmak” (<*üsküle-* “çarpmak, karşılaşmak”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini alıp iki boğanın toslaşarak birbirlerine meydan okumalarını anlatır. Bu eylemin *Kılıcı* üyeleri ‘ak ve kara iki boğa’dır ve bu boğaların toslaştıkları yer ‘ırmak ile kamışın arasında’ *Yerlik* anlambilimsel işleve sahiptir. *üsküle-ş-* eylemi *olay durumu* türlerinden hareket bildiren, denetlemeli, devingen olan ve bitmemiş bir eylemi işaretlemektedir.

[**üsküle-ş-** “birbirine çarpmak” (Ten 1968: 452): hareket, denetlemeli, devingen olan, bitmiş değil]

2.2.3. Zorlama Anlamı

Birden fazla katılımcının bir eylemi gerçekleştirmek için birbirlerine zorluk çıkarmaları durumudur.

(14) *Kurbustular⁴ ujuup, moorlap keldi! – deeş, haan ara-albatızı-bile kadı barıp teyleer dijjip, murnun bılajup, baskıajup kag çazıp çorupkannar-dır evespe.* (KK 52)

“Göktekiler uçarak teşrif etti! diyerek han ulusuyla birlikte dua edip, birbirinin önüne geçip üstüne basarak yürümüşür.”

(14). örnekte verilen masal parçasında cansız birtakım varlıkların birbirleri üzerindeki zorlamaları *-ş-* işteşlik biçimbirimini alan *bılaa-ş-* “birbirinin önüne geçmek” (<*bılaa-* “elinden zorla almak”) ve *baskıla-ş-* “birbirinin üstüne basmak” (<*baskıla-* “basmak”) eylemleri ile anlatılmıştır. Burada *olay durumu* türlerinden *bılaa-ş-* eylemi konum bildiren, denetlemeli, devingen, anlık ve bitmiş eylemleri; *baskıla-ş-* eylemi ise hareket bildiren, denetlemeli, devingen, anlık ve bitmiş eylemleri işaretler.

[**bılaa-ş-** 1. Birbirinden almaya çalışmak; 2. Ulaşmak için çabalamak; 3. Tartışmak (Ten 1968: 130; TolSITY, Tom I, 2003: 341). Bu kelime yukarıdaki metinde sözlük anlamlarının dışına çıkarak “birbirinin önüne geçmek” anlamında kullanılmıştır: konum, denetlemeli, devingen, anlık, bitmiş]

[**baskıla-ş-** 1. Birbirine vurmak; 2. Birbirine yaslanmak (Ten 1968: 93; TolSITY, Tom I, 2003: 223): hareket, denetlemeli, devingen, anlık, bitmiş]

2.2.4. Zıtlık Anlamı

Zıtlık anlamı taşıyan cümlelerin biçimbirimsel işteşlik işaretleyicisi almadan önceki durumu ve aldıktan sonraki durumu aynı anlama gelir; ancak kılıcı ve etkilenen öğelerin sözdizimsel konumları değişir:

(15) *İzigni seriin solupkan.* “Soğuk yerini sığağa bıraktı.”

Konçuğ izig seriin-bile soluşkan. “Sıcak yerini soğuga bıraktı (Sıcak, soğukla yer değiştirdi.) (Kuular 2007: 1214).

⁴ **Kurbustu:** Tuva mitolojisine göre göğün üst katmanlarından biri olan ülkedir. Burada *azar-kurbustular* yaşar. Yukarı dünyanın sahibi Kurbustu-Han’dır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kenin-Lopsan, 1993; Bapaeva, 2008.

(15). örnekte *solu-ş-* “yer değiştirmek” (<*solu-* “değiştirmek”) eylemi *-ş-* işteşlik biçimbirimini alarak geçişli bir eylemden türetilmiştir ve zıtlık anlamı taşımaktadır. Bu eylem *olay durumu* türlerinden durum bildiren, denetlemesiz, devingen olmayan ve bitmiş bir eylemi işaretlemektedir.

[**solu-ş-** 1. Birbirine (bir şey) vermek; 2. Değiş tokuş etmek; 3. Birbiriyle değiştirmek; 4. İşyerini değiştirmek (TolsITY, Tom II, 2011: 706): durum, denetlemesiz, devingen olmayan, bitmiş]

3. Sonuç

Bu çalışmada, Tuva Türkçesinde işteşlik kategorisinin anlambilimsel yönü *İşlevsel Dilbilgisi* çerçevesinde *olay durumu* değişkenlerine göre incelenmiştir. Bir eylemin sahip olduğu yüklemlemeler, belli bir evrendeki varlıkları gösteren üyeler ve bu üyelerin özelliklerini ya da üyeler arasındaki ilişkileri gösteren yüklemelerden oluşur (Dik 1989: 89). Bu yüklemlemeler, yüklem *olay durumunu* ortaya çıkarır. *Olay durumları* anlambilimsel düzlemde *devingenlik*, *denetleme*, *bitmişlik*, *anlık* ve *deneyim* gibi farklı türlere ayrılır.

Tuva Türkçesinde işteşlik kategorisi anlambilimsel düzlemde doğrudanlık ve dolaylılık değişkenlerine göre ele alınmıştır. Bu doğrultuda işteşliğin ifade ettiği *karşılıklılık* (reciprocity), *birliktelik* (sociative), *topluluk* (comitative) ve *yardımlaşma* (assistive) anlamları doğrudan; mücadele etme, meydan okuma, zorlama ve zıtlık anlamları ise dolaylı işteşlik işlevlerini oluşturmaktadır. İşteşliğin doğrudan ve dolaylı işlevleri için belirtilen örneklerde *olay durumlarının* türü somut ve soyut ifadeler doğrultusunda değişiklik gösterebilir. Bu değişiklik özellikle *denetlemeli/denetlemesiz* *olay durumları* ayırımında tespit edilmiştir. Somut ve temel anlamda kullanılan eylemlerin *denetlemeli*; soyut ve mecaz anlamda kullanılan eylemlerin ise *denetlemesiz* *olay durumu* türüne sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca işteşliğin yardımlaşma anlamı için verilen örneklerde aynı anlama gelen farklı iki eylemin (*çöpşee-ş-* ve *duzala-ş-*) bir örnekte *durum olay türüne*; diğer örnekte ise *hareket olay türüne* sahip olduğu görülmüştür. *Olay türlerinin devingenlik*, *bitmişlik* ve *anlık* durumları da eylemlerin cümle içindeki kullanımlarına göre belirlenmiştir.

Tuva Türkçesi edebî metinlerinden seçilen on beş örneklem doğrultusunda yukarıda belirtilen sonuçlar tespit edilmiştir. Farklı kaynakların ve daha fazla örneklemin incelenmesiyle sonuçların zenginleşmesi ve farklı *olay durumlarının* ortaya çıkması mümkündür.

Kısaltmalar

AKM	Orgu, K. H. (Red.) (1995). <i>Açıtı Kezer Mergen (toju)</i> . Kızıl: Tıvanıj Nom Ündürer Çeri, 127s.	DK	Kenin Lopsan, M. (2015). <i>Deerinij körünçüü (toju bolgaş çeçen çugaalar)</i> . Kızıl, 145s.
DÇ	Dıgınday, B. (2015). <i>Düneki çeleeş (kıska çeçen çugaalar)</i> . Kızıl: Tıvanıj Nom Ündürer Çeri, 124s.	KK	Hovalıg, V. Ç. (2015). <i>Kajar koygunak (uruglarga Tıva toolard)</i> . Kızıl, 143s.

- KKS Monguş, V. (2009). *Kadayınca kagdırtkan sen (çeçen çugaalar)*. Kızıl, 175s.
- TÇİ Köjledey, M. (1995). *Töreen çurttan irakka (toojular, çeçen çugaalar)*. Kızıl, 126s.
- Ten Tenişev, E. R. (Red.). (1968). *Tiva-orus slovar'*. Moskva.
- TolsITY Monguş, D. A. (Red.). (2003). *Tolkoviy slovar' tuvinskogo yazıka (A-Y)*. Tom I. Novosibirsk.
- TolsITY Monguş, D. A. (Red.). (2011). *Tolkoviy slovar' tuvinskogo yazıka (K-S)*. Tom II. Novosibirsk.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (1983). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ASUDEH, Ash; DALRYMPLE, Mary (2006). "Binding Theory". *Encyclopedia of Language and Linguistics (ELL2)*, 23-31.
- BAPAEVA, Janyl Myrza (2008). *Tuva Kamlarının Alkışları (İnceleme-Metin-Aktarma)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 182 s.
- BIÇE-OOL, M. D.; İSHAKOV, F. G. (1949, 1952, 1957, 1959). *Tıva dıldıñ grammatıkazı. Fonetika bolğaş morfologiya: Ortumak şkolanıñ 5-6 klasstarga ööredilge nomu*. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- BUDEGEÇİ, Tamara (1995). "Tuva Şamanlarının Dünya Görüşü Hakkında" (Akt. Ekrem Arkoğlu). *Türk Kültürü*, S. 390, Yıl. XXXIII, 636-638.
- CAN, Özge (Edt.) (2018). *Dilbilim Kuramları, İki Düzlem Beş Kuram*. İstanbul: İthaki.
- CRYSTAL, David (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Sixth Edition, USA: Blackwell Publishing.
- DIK, Simon C. (1978). *Functional Grammar*. North-Holland.
- DIK, Simon C. (1979). *Functional Grammar*. New York: North-Holland Publishing Company.
- DIK, Simon C. (1989). *The Theory of Functional Grammar: The Structure of the clause*. Foris Publications.
- DURŞUN, Sıdıka (2018). *Türkçede Ettirgen Yapılar*. Ankara: Grafiker.
- DYAKONOVA, V. P. (1976). "Religioznıye predstavleniya altaytsev i tuvintsev o prirode çeloveka". *Priroda i çelovek v religioznih predstavleniyah narodov sibiri i severa*. L.
- EGGINS, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. London and New York: Continuum.
- HALLIDAY, M. A. K.; MATHIESSEN, C. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. New York: Hodder Arnaud.
- İSHAKOV, F. G.; PAL'MBAH, A. A. (1961). *Grammatika tuvinskogo yazıka*. Moskva.
- KARAAĞAÇ, Günay (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- KARABULUT, Ferhat (2011). *Türk Dilinde Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*. Ankara: Grafiker.
- KENİN-LOPSAN, Monguş (1993). *Magiya Tuvinskih Şamanov*. Kızıl.
- KOŞANER, Özgün (2009). "Dilsel Temsilleştirme Aracı Olarak Yükleme". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 4, 73-89.
- KÖNIG, Ekkehard; GAST, Volker (2008). "Reciprocity and Reflexivity: Description, Typology and Theory". *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Cross-linguistic Explorations*. Trends in Linguistics, Berlin: de Gruyter Mouton, 1-31.
- MASLOVA, Elena (1999). "Reciprocals and Set Construal". *Frajzyngier and Curl*, 161-179.
- MONGUŞ, D. A. (Red.). (2003). *Tolkoviy slovar' tuvinskogo yazıka (A-Y)*. Tom I. Novosibirsk.
- MONGUŞ, D. A. (Red.). (2011). *Tolkoviy slovar' tuvinskogo yazıka (K-S)*. Tom II. Novosibirsk.
- MUSAOĞLU, Mehman (2003). "Türkçenin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu". *Dil Dergisi*, 22-40.
- NUYTS, J. (1983). "On the Methodology of a Functional Language Theory". *Advances in Functional Grammar*. Dordrecht. 369-387.
- SARIKAYA AKSOY, Tuğba (2021). *Tuva Türkçesinde Çatı (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. 378s.
- SAT, Ş. Ç.; SALZIDMAA, E. B. (1980). *Amğı Tıva Litaraturlıg Dil*. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.

SEBZECİOĞLU, Turgay (2008). *Türkçede Edilgenlik*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 388s.

SILONI, Tal (2001). "Reciprocal Verbs". *Proceedings of IATL*, 17.

TENİŞEV, E. R. (Red.). (1968). *Tıva-orus slovar'*. Moskva.

TRASK, R. Lawrence (1993). *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. England: Routledge.